

VINCO MYKOLAIČIO-PUTINO 100 METŲ JUBILIEJUI

Parengė LEONARDAS SAUKA

Gausi V. Mykolaičio-Putino kūryba — poezija ir proza, literatūros istorijos, kritikos ir estetikos darbai — jau apžvelgti įvairiose ta proga paskelbtuose straipsniuose, konferencijų pranešimuose. Dėmesio nusipelno ir jo santykis su tautosaka. Dainos ir žaidimai jį traukė jaunystėje. Būstant estetinėms pažiūroms, tautosaka pateko į jo didžiųjų meno vertybių ratą. Ir per visą kūrybos kelią prie jos bus ne kartą prisiliėjama, o iš to sąlyčio gims įstabūs kūriniai: „Vestuvių muzikantas“, „Žilvinas“, „Somnambulas“ ir kt. V. Mykolaičio-Putino santykio su tautosaka tema verta nuodugnaus tyrinėjimo. Norėdami priminti jo pažiūras į tautosaką, skelbiame iš „Mūsų tautosakos“ (I, 1930) jo straipsnį „Tautosakos reikšmė“. Iš straipsnio matyti, kad V. Mykolaitis-Putinas, kaip ir B. Sruoga, J. Ambrazevičius ir kt., buvo estetinės krypties tautosakos moksle šalininkas.

V. Mykolaitis

TAUTOSAKOS REIKŠMĖ

Tautosaka, žodinė liaudies kūryba, apima labai plačią dvasinio žmogaus gyvenimo sritį. Lyriniai emocinis jausmo pakilimas ir sužadintos vaizduotės veiklumas, praktiškojo gyvenimo išmintis ir antrigimties tikėjimo apraiškos — visa tai, ar šiaip, ar taip, atsispindi liaudies dainose, pasakose, padavimuose, priežodžiuose, mįslėse, burtuose ir kerčijimuose. Ir visa tai perėję ilgą išsivystymo kelią, susiderinę su tautos mąstymo būdu ir jos psichika, su gilios praeities pėdsakais ir kultūros laimėjimų paminklais. Nenuostabu tad, kad tautosaka jau ne nuo šiandien yra sukėlusį didelį susidomėjimą, o jos rinkimas tapęs pirmacilės svarbos uždaviniu. Šis uždavinys pas mus, deja, jau gerokai pavėluotas. Dideli tautosakos turtai yra žuvę negražinamai ir kasdien dar tebežūva. Atrodo, kad mūsų šviesuomenė, ypač mokytojai, studentai ir moksleiviai, kuriems patogiausia tą darbą atlikti, per maža yra įsisąmoninę tautosakos reikšmę ir svarbą. Šiuo straipsneliu aš ir noriu priminti kai kuriuos svarbesnius tautosakos reikšmės atžvilgius.

I.

Visų pirma, žodinė liaudies kūryba pati savaime jau sudaro tokią vertybę, kurios netekti būtų didelė skriauda ne tik mums patiems, bet ir visam kultūringam pasauliui. Aš turiu omeny pirmiausia estetinę dainų ir pasakų vertybę. Mūsų dainų melodijos ir žodžiai patraukė mūs

kaimynų dėmesį pirmiau, negu mes patys tai pastebėjome. Pilypo Rugio (Ruhig'o) nedrąsiai nurašytas ir išverstas kalbos reikalams trijų dainelių tekstas, savo naiviu, pasak Lessingo, sąmojum ir žavinčiu paprastumu įveda lietuvių dainą į daugelio vokiečių poetų — ir pačio Goethes — kūrybą. Tetznerių liudijimu, lietuvių dainas panaudoję šie vokiečių rašytojai: Adalbert von Chamisso panaudojęs 4 dainas. Jojo draugas Franz von Gaudy lietuvių dainų motyvą įtraukęs į savo "Die Pestjungfrau". Wilhelmas Jordanas 1844 m. išleido "Litauische Volkslieder u. Sagen", remdamasis Rėza. Dainų elementų esą Daumerio "Hafise" ir J. Soldat'o poemoj "Sareka". Jo gi "Rambinus" su "Gesang der Laumen" ir "Gesang der Barzducken". Pagaliau Felix Dahn, parašęs "Die Litauer in Frankreich", taip pat naudojosi lietuvių tautosaka. Aukštą estetinę mūsų liaudies dainų vertę pripažino ne tik visi artimieji mūsų kaimynai, bet paskutiniaisiais laikais ir tolimi ir taip jau, rodos, mums svetimi prancūzai, stačiai susižavėjo ne tik dainomis, bet ir pasakomis¹.

Koki elementai sudaro estetinę lietuvių dainų ir pasakų vertę, tai jau atskiros studijos tema, ir aš čia nė nebandysiu jos nagrinėti. Pakaks priminus, kad tautosakos poezija visus patraukia savo paprastumu, nuoširdumu, švelnumu ir aukštu moraliniu skaidrumu, kuris pasireiškia tiek motyvų ir vaizdų pasirinkimu, tiek ir pačio dainininko išvidiniu nusiteikimu. Senoviškoji lietuvių daina, be to, rodo tokį įsijautimą į gamtą ir tokį intymų sutapimą sielos gyvenimo ir gamtos reiškinių, kad, rodos, be jokių pastangų, visai savaime, išplaukia nuostabus paprastumo ir kartu gilios prasmės posmai. Kas gali būti gražiau ir kilniau už šitokius posmus:

*Aukštas dangus, šviesios žvaigždės didelės ir mažos —
Šviesus kelias man, berneliui, joti pas mergelę.*

arba

*Aukštam kape begulėsi —
Žemės žiedu bežydėsi.*

Arba dar tokia daina, kaip "Lėk, sakalėli, per ežerėlį". Del to daugelis lietuvių liaudies dainų įgauna simbolinės prasmės. Simbolinės ne del atskirų formulių, kaip, pav., "rūtų vainikėlis", "lino žiedelis" etc., bet del viso jose glūdinčio gyvo gamtos priėmimo, plotnių perkėlimo ir tokio dvasios paslapčių apreiškimo, kurio neišaiškinsi jokia poetika nei meniškųjų priemonių panaudojimu.

Įsiskaitykime į tokią nuostabią, plačiai žinomą dainą: "Rūpinosi motinėlė, rūpinosi sengalvėlė: kur išleisiu dukrelę" ir įsitikinsime, kad mūsų tautosakoj iš tiesų esama tikrų perlų. Juk pro tos dainos posmus, pro tą irracionalių motyvų keitimą, trykšta visa skausmo poema ir gyvenimo tragedija! Ir kartu kokia rimtis — ir koks originalus mirties temos traktavimas! Pradžios svodbinės dainos motyvas, išleidimas

dukrelės “ar į kiemą kiemužėlį, ar į margą dvaružėlį”, staiga griežtu kontrastu pasikeičia šerminenės raudos motyvu: “ar į aukštą kalnelį, pas margas liepces, į šaltą kapelį”. Ir štai jau giedriam idiliškam pavasario fone broliai, atginę žirgelius, žarsto ant seselės kapo smiltužėles— šaukia ją vėl gi šerminenės raudos žodžiais: “vai, kelk, seserėle, vai, kelk, balta lelijėle, drobelių audėjėle”. Bet mes jaučiame, kad čia jau ne rauda, tik mistiškas santykiavimas — dialogas su mirusia. Atrodo, kad mirties galia visa naikinanti: užžels takužėliai, užmirš tavo berneliai, užlinks liepų šakužėlės, užgrius siera žemužėlė... Bet ne! “Rasis balti dobilėliai tai ant tavo kapelio”... žemės žiedu bežydėsi... Iš tiesų, labiau taikios ir raminančios dvasių resignacijos negali būti.

Rastume visą eilę tokių dainų, kurios liudija apie aukštą dvasinę kultūrą ir meniškumą jos gabumus. Galėtume sudaryti turtingą, poezijos atžvilgiu vertingiausią liaudies dainų antologiją. Tokių pat savaime vertingų dalykų randame liaudies pasakose, padavimuose ir visoje smulkiojoje tautosakoje. Gyvas pastabumas, išmintis, sprendimo tikslumas, dorovingumas — ir kartu vaizdo bei išsireiškimo plastiškumas ir čia sukuria gražių ir įdomių pavyzdžių.

II.

Tačiau tautosakos lobynas svarbus mums ir daugeliu kitų atžvilgių. Pirmiausia, literatūros menui ir mokslui. Be jokių teoretinių išvedžiojimų, pats gyvenimas rodo, kad visų tautų literatūros kūryba daug yra sėmusi iš tautosakos lobyno. Jau aukščiau minėjau, kaip vokiečių poetai buvo susidomėję mūsų liaudies dainomis ir jas panaudoję. Bet neieškodami pavyzdžių svetur, perverskime savąją literatūrą ir pamatysime, kad ji sunkte persunkta tautosakos motyvais, formomis ir išmarginta atskirais posakiais. Tautosakos elementų randame jau 19 šimtmečio mūsų literatūroje, jais naudojasi “Aušros” gadynės rašytojai, juos, kaip programinį dalyką, įtraukia į literatūrą naujoji rašytojų karta po spaudos leidimo, į juos pagaliau nori atsiremti ir modernišką 4 vėjų futurizmo kryptis. Tad iš tiesų plati turi būti mūsų tautosakos sritis, jeigu taip įvairių, dažnai net priešingų kryptių rašytojai randa joje tinkamos sau medžiagos! Tad visai suprantamas dalykas. Tautosakos turtas krovėsi ilgais šimtmečiais. Jis buvo kuriamas tenkinti labai įvairius žmogaus — individo ir kolektyvo dvasios reikalus, dėl to taip plačiai ir išsišakojo motyvais, formomis, nuotaikomis ir išreiškimo priemonėmis. Rasime čia žmogų ir gamtą, darbą ir žaismą, liūdesį ir džiaugsmą, sielvartą ir meilę, šeimyną ir viengungystę, visas gyvenimo apeigas, taiką ir karą — klasifikaciją galėtume tęsti dar keleriopomis kryptimis. O formos ir priemonės! Tiesioginis pasisakymas, gili simbolika ir ekspresionistiškas

refreno ryškumas. Ir dar keleriopi kiti atžvilgiai. Taip, tautosakoj yra pakankamai turto visiems ir kiekvienam.

Jeigu tautosaka yra svarbi literatūros kūrybai, tai ta svarba dar padidės, jei atkreipsime dėmesį ypatingai į literatūros tautiškumą. Kiekvienos tautos literatūra nori ir turi būti tautiška, vadinasi, išsiskirti iš kitų tautų literatūros. Bet kuomi? Ne idėjinio turiniu, nes jis yra bendrai žmoniškas, abstraktinio mąstymo padaras; ne motyvais, nes ir jie yra tarptautiniai; ne vaizduojamojo gyvenimo aplinkuma, nes ji yra per daug nepastovi ir paviršutiniška. Literatūros tautiškumą sukuria joje įkūnyta tautos dvasia. Tautos siela, bet tai yra tik poetinis įvaizdis. Atmetę poeziją ir mistiką, čia pat pasakysime, kad Tautos Dvasia tai yra tautos psichika — jos jautimo ir mąstymo būdas, jos charakteris, jos individualinis pasaulio reiškinių pergyvenimas. Šitai gi ryškiausiai atsispindi tautosakoj, nes čia kiekvienas motyvas, kiekvienas sudėtinis vaizdas, kiekvienas kurio nors reiškinių interpretavimas, perėjęs per ilgą kolektyvinio naudojimo procesą, turi susiformuoti atitinkamai į to kolektyvo jautimo, mąstymo ir vaizdavimo būdą. Del to kiekvienos tautos liaudies kūryba, nežiūrint motyvų bendrumo, yra ar šioki, ar tokiu atžvilgiu tautiškai originali. Taigi ir rašytojas literatas, jeigu nori kurti tautinę literatūrą, turi pažinti tautosaką ir paieškoti, kaip joje pasireiškia etninės jo tautos ypatybės. Ir matome, kad tie mūsų literatūros kūriniai, kurie yra kilę iš gilesnio liaudies kūrybos dvasios nujautimo, sudaro pastoviasią literatūros turta.

Tautosaka yra svarbi ne vien literatūros kūrybai, bet ir literatūros mokslui. Visų pirma iš tautosakos, tiksliau — iš liaudies dainų, mums paaiški pati poezijos esmė, jos pradžia, jos kuriamieji veiksniai ir išsivystymo kelias. Liaudies dainoj mes susitinkame su gryniausiu poezijos apsireiškimu. Čia nėra jokių priemaišų iš šalies, jokių iš anksto priimtų nuostatų, jokios tendencijos nei nuožiūros, jokio kito tikslo, kaip vien tik tenkinti įgimtą, natūralų dvasios palinkimą dainuoti — skambiu ritmingu žodžiu ir melodija, reikšti savo sąskambesį su gamta, pasauliu ir gyvenimu, atsiliepiant į begales įvairių aplinkybių ir progų. O jei tame naivame, negudraujančiame, be nuožiūros pasireiškančiame sielos balse vis delto randame paslėptą gilią išminties ir aukšto dorovingumo ir paramos sunkiomis gyvenimo valandomis, tai tas vien parodo, kaip gili ir prasminga yra pati poezija.

Tautosakoj, liaudies dainoj, mes nusileidžiame į giliausią ir pirmąją poezijos kūrybos šaknį, kada žmogus, kaip kūdikis, pirmą kartą atvėrė akis į platųjį pasaulį ir pirmaisiais garsais pareiškė savo vidaus nusiteikimą. Čia mes randame pirmąsio žodyno emocionalių garsus — šūksnius ir visą tolimesnę poetinių išsireiškimų formų kūrimąsi. Poetinės liaudies kūrybos priemonės pereina į individualinės kūrybos

sritį — literatūrą, kur jos jau sauvaiškai kreipiamos pagal tam tikrą nuožiūrą įvairiomis linkmėmis. Šitas antrasis, individualinės kūrybos arba literatūrinės poezijos kelias yra painus, o jo vingiai ne visados tikslūs ir vaisingi. Tad liaudies dainos poetinių priemonių išsirutuliojimas, kur nėra jokių šuolių, kur kiekviena forma remias tradicija, kuriasi iš ankstyvesnės formos, geriausiai nušviečia tų priemonių prasmę, padeda susivokti individualinės, literatūrinės poezijos priemonėse ir tokiu būdu tampa visos poetikos pagrindu. Iš čia suprantama, kad ir į literatūros istoriją tautosakos studijos meta daug šviesos, paaiškindamos daugelio motyvų ir formų kilmę. Ne vieną painų klausimą tautosaka padės išrišti ir lyginamajam literatūrų mokslui.

III.

Be tautosakos pagalbos negali apsieiti nė daugelis kitų mokslų: etnografija, kalbotyra, religijų mokslas ir net psichologija. Žinoma, kad būtų galima duoti visiems šitiems mokslams medžiagos ar pagalbos, pati tautosaka, kaip tokia, turi būti visapusiškai pažinta ir išstudijuota. Tautosakos mokslas išsidirba savo metodus ir nustato formalinį savo objekto atžvilgį. Tiesa, ne visų tautosakos sričių studijos vienodai pažengusios priekin. Daugiausia yra padaryta dainų ir pasakų bei padavimų srity, mažiau išstudijuota smulkioji tautosaka: patarlės, burtai, mįslės etc. Tautosakos poezijai tirti svarbus yra rusų mokslininko prof. A. N. Veselovskio istorinis metodas, ieškąs poetinių priemonių ir dainos formų kilmės ir jų tolimesnio rutuliojimosi. Be istorinių tyrinėjimų šiandien būtų visai nesuprantama ir neišaiškinama kai kurių dainų struktūra: metaforų ir simbolių reikšmė, pasikartojimų ir refrenų atsiradimas. Šitiems klausimams išrišti reikalinga daug medžiagos. Reikalinga turėti kuo daugiausia tos pačios dainos variantų, žinoti jos atlikimo aplinkybės: vieta, darbas, žaidimas, apeigos, etc. Lyginimas su kitų tautų panašiomis dainomis čia taip pat yra svarbus dalykas. Be to, sinkretinių žaidimų arba jų liekanų studijavimas istoriniam metode užima svarbią vietą ir meta daug šviesos į ne vieną tamsią tautosakos poezijos problemą.

Pasakų studijavimo bei tyrimo darbas yra taip pat komplikotas ir turi jau savo istoriją. Pasakos moksliskai imta tyrinėti nuo ankstybojo romantizmo laikų. Neminint Herderio liaudies dainų ir pasakų aiškinimo, bene pirmieji broliai Jokūbas ir Vilhelmas Grimai davė mokslinio pasakų tyrimo pagrindus, nurodę senesnius pasakų rinkinius, savo paduotųjų pasakų kilmę ir iškėlę aiškėn vokiečių pasakų panašumą su prancūzų, italų, slavų, arabų, indų pasakomis. Pasirodo, kad pasakos, lygiai kaip ir dainos, nėra tai pastovios, galutinai, susiformavę vienetos,

bet yra nuolatos besiskaidančių ir besiderinančių atskirų motyvų rinkinys. Pasakų motyvai dažnai yra tie patys pas įvairias tautas — ir štai vienas svarbiausių tyrinėtojo uždavinių susekti motyvo tėvynė ir jojo kelionė. Šiam uždaviniui išspręsti daug yra pasidarbavęs suomių mokslininkas Antti Aarne savo geografiniai-istoriniu metodu. Pasaką reikia išskaidyti į sudedamuosius jos motyvus ir kritiškai juos tirti įvairiose tautosakose. Ten būsianti motyvo tėvynė, kur jis bus gryniausias ir gausingiausiai paplitęs variantuose. Šalia motyvų, rasti tautiškieji elementai esamose pasakose — jau visai atskiras, ne mažiau svarbus ir sunkus uždavinys. Tad įvairių tautų pasakų lyginimas turi didesnės svarbos, negu dainų lyginimas, nes pasakos motyvai turi daugiau reikšmės pasakai, negu dainos motyvas dainai, o yra dažniausiai tarptautinio pobūdžio. Ir čia vėl aiškėja, kaip svarbu mums surinkti kuo daugiausia mūsų tautos žinomų pasakų, jų variantų ir motyvų. Tik turėdami pakankamą jų kiekį, mes galėsime apytikriai nustatyti, kurie motyvai yra mums originalūs, o kurie, nors ir svetimi, bet jau pakankamai prigiję, susiderinę su visu tautos gyvenimu ir jos psichika, vadinasi, sutautiškęje, sulietuvėję. Tokiu pat būdu galėsime išskirti ir tuos motyvus, kurie tepasiliekia visai svetimi mūsų tautosakos dvasiai.

IV.

Iš visų aukščiau suminėtu mokslų, kuriems tautosaka gali duoti pagalbinės medžiagos, čia aš noriu pabrėžti jos reikšmę ypatingai kalbotyrai ir etnografijai. Visiems žinoma, koku kruopštumu kalbininkai jau nuo seniai stengiasi kalbos dėsnius paremti iš tautosakos skolintais pavyzdžiais. Nėra reikalo išrašinėti čia visos eilės mūsų pačių, latvių, vokiečių, rusų ir kitų tautų mokslininkų, kalbos reikalams tyrinėjusių mūsų tautosaką. Iš tiesų, čia turime gryniausią kalbos šaltinį. Drąsiai galime net tvirtinti, kad tautosaka, ypač dainos, ir apsaugojo mūsų kalbą nuo svetimųjų įtakos ir sudarkymo. Mat dainos kalba, suimta į griežtus, ritmuotus posmus—formules ir atmintinai išmokta, daug sunkiau duodas iškreipti, negu paprastoji, kasdieninė šnektą. Ir visoj tautosakoj kalba — tai kraujo, dvasios balsas, gyvai sutapęs su giliausiais pergyvenimais, su visu jautimo ir mąstymo būdu. Del to iš tautosakos pasekami ne vien nusistovėję gyvosios kalbos dėsniai, bet ir jos kūrimosi procesas. Lietuvių tautosakoj pirmapradės kalbos žymės, matyt, yra taip dar aiškios, kad, pav., Potebnia, tirdamas santykį tarp minties ir žodžio, tolydžia kreipias į lietuvių kalbą ir tautosaką. Tos pirmapradės žymės daugiausia išsilaikė metaforose, palyginimuose ir epitetuose, vadinasi, seniausiose ir pastoviausiose poetinio dainų stiliaus formulėse. Tokios pat reikšmės turi burtų, kerėjimų ir užkeikimų formulės. Iš čia jau aišku, kad tautosaka

kalbotyrai turi daug didesnės reikšmės, negu gyvos kalbos arba tarmių pavyzdžiams pasirinkti.

Lygiai didelė tautosakos reikšmė etnografijai, etnologijai ir visiems tiems mokslams, kurie tiria tautos būdą, papročius, tikėjimą, būklę ir viso gyvenimo apyvoką. Čia lygiai yra svarbios ir dainos, ir pasakos, ir padavimai, ir visos smulkiosios tautosakos rūšys. Hipotezės apie seniausias priešistorinės kultūros formas didele dalimi remiamos tautosaka. Pirmiausia, kai dėl tikėjimo dalykų, tautosakoj neabejotinai randame ankstyviausių jo formų, animizmo, zoomorfizmo, totemizmo, liekanų. Ir visas savotiškas, intymus liaudies santykis su atgamtinium ir pomirtiniu gyvenimu, šalia oficialės religijos, ligi šių dienų geriausia atsispindi dainose, raudose, padavimuose, burtuose ir gausinguose pasakojimuose "apie gyvenimą vėlių bei velnių". Iš padavimų apie pasaulio sutvėrimą, apie paukščius ir žvėris, apie Dievo lankymąsi žmonėse gal net galėtume sudaryti savotišką mūsų liaudies kosmogoniją, o jau tikrai rasime įdomių daugelio reiškinių aiškinimą, kuris savo vietoje parems šiokią ar tokią platesnio pobūdžio išvadą.

Tautosakoj galime rasti ir vyriausio žmonių verslo liekanų, pav., agrarinių švenčių motyvų, žemelės maitintojų gėrimas, vaisių (dažniausiai obuolių) ir erotikos paralelizmo. Daugelio tautų liaudies kūryboj randama ir kitokių kultūros pažangos pėdsakų, pav., žalvario, sidabro, geležies, aukso vartojimas — ir kaip tai atsiliepė liaudies fantazijoj. Lietuvių liaudies dainose dar esama ankstybųjų endogaminės ir egzogaminės gadynės šeimos sudarymo atobalsių. Nuotakos vogimas, grobimas, išpirkimas, vadavimas išsilaikė dar daugelio dainų tekste ir vestuvių apeigose.

Žymūs istorijos faktai ir asmenys mūsų tautosakoj ilgiau neišsilaiko. Bet klausimas, ar jų prasmė, idėja neišvelka liaudies fantazijoj į tam tikrus vaizdus ir fabulas? Pasakos apie karalius, padavimai apie pilis, piliakalnius ir šiaip žymesnes vietas turėtų duoti medžiagos šitam klausimui išspręsti. Jau ir ligšiol paskelbti prof. M. Biržiškos "Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos" ir prof. V. Krėvės-Mickevičiaus "Dainavos krašto liaudies dainos" (ypač dainos apie Šarūną) bei padavimai apie karalių Žvaigždikį "Tautos ir Žodžio" IV kn.), apie Raigrodo miestą ("T ir Ž." 1 kn.), apie Liškiaivą ir Merkinę ("T. ir Ž." III kn.) sudaro labai brangią medžiagą nušviesti santykiui tarp praeities įvykių ir liaudies kūrybos. Šitokia medžiaga turi būti renkama visu atsidėjimu. Neturėdami tautinio liaudies epo, iš tokių dainų, pasakų ir padavimų gal galėtume suvokti tą dvasios ryšį, kurs jungia mūsų tautą su praeitim ir gyvenamuoju kraštu.

Suėmę draugėn visos mūsų tautosakos įdomumą ir vertę ir jos daugiopą reikšmę įvairiais kitais atžvilgiais, matome, kad tautosaka

sudaro iš tiesų neikainojamą kultūros turtą. Nelaimė tik, kad tas turtas kasdien vis sparčiau nyksta. Ir jeigu mes nepasiskubinsime surankioti dar ir šiandien gausingų jo likučių, tai neteksime ne tik pačio to turto, bet ir vaisingos medžiagos ir daugelio priemonių tolimesnei mūsų meno ir bendrai kultūros kūrybai.

¹ *Poeto O. W. Milašiaus vertimai.*

FOR VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS' 100TH ANNIVERSARY

Prepared by *LEONARDAS SAUKA*

Summary

Vincas Mykolaitis-Putinas' ties with folklore are briefly discussed, his article "Tautosakos reikšmė" (The Significance of Folklore) from the publication "Mūsų tautosaka" (Our folklore) (Vol. I. 1930) is presented.